ЗБОРИ РОСЛИН, ЯКІ ОХОРОНЯЮТЬСЯ НА МІЖНАРОДНОМУ РІВНІ, В КОЛЕКЦІЇ ОДЕСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ (*MSUD*)

С. Г. Коваленко, О. Ю. Бондаренко, Т. В. Васильєва, В. В. Немерцалов

Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова, УКРАЇНА

astrodozor@rambler.ru; *tvas@ukr.net*; *wism@ukr.net*

Охорона рідкісних та зникаючих видів рослин у наш час стає нагальною, оскільки природні і штучні процеси, які проходять у біосфері, в багатьох випадках стають загрозою для їх існування. Тому виявлення місцезростань таких рослин, вивчення їх біологічних особливостей, порівняння з гербарними матеріалами тощо дають можливість не лише констатувати ті чи інші зміни, але і прогнозувати їх подальшу поведінку. Роль гербаріїв у цьому процесі особлива, оскільки це фактичний матеріал, зібраний у певний час, певними дослідниками в певній місцевості.

Гербарій Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (*MSUD*) отримав статус «національного надбання» 2004 р. До його складу входить історична гербарна колекція Новоросійського університету (гербарій *HUNR*), з якої почалося створення *MSUD*. Колекція налічує 16557 гербарних аркушів [1].

Метою нашої роботи було виявлення в гербарній колекції *HUNR* видів, що охороняються згідно Бернської конвенції (БК) [4] і Європейського Червоного списку (ЄЧС) [6] та занесені до Червоної книги України (ЧКУ) [5]. Для кожного виду вказано родину, до якої він належить, синоніми (якщо вони є) та процитовані етикетки гербарних аркушів. Кожний гербарний аркуш має свій номер. Рукописні етикетки наводяться у правописі того часу. Список видів наведено нижче.

Frankeniaceae

***Frankenia pulverulenta* L.** – Франкенія порошиста (ЄЧС (R), ЧКУ – вразливий)

9956. Kiew. Hort. Bot. 1869. J. Walz.

9957. Sicilia. Todaro. Herb. Ed. Lindemann.

Iridaceae

***Gladiolus imbricatus* L.** (*G. rossicus* Pers., *G. galiciensis* Schult. ex Bess., *G. parviflorus* Schur., *G. neglectus* Schult.) – Косарики черепитчасті (БК, ЧКУ – вразливий)

2504. Polonia. Ad Katy Bednarze, distr. Wagrow. Na lace dosc obficie. Zebr. 2 lipca 1894. K. Drymmer, Rehman et Woloszczak. Flora polonica exsiccata.

2505. Dzeikowitz. 6. 1887, leg. Dr. Wagner // A. Callier. Flora silesiaca exsiccata N 520 // A. Callier Flora silesiaca exsiccata N 102.

2506. Bojanovo: Maline. 20/6.1890, leg. C. Scholz // A. Callier. Flora silesiaca exsiccata N 259.

2507. Галиция. Щивница. Поля. VII. 1874. Я. Вальц.

2508. Flora Hungaria: Jazowa im Neusohler Komitat (Zolyom). VII.1895, leg. L. Richter // Dr. C. Baenitz Herbarium Europaeum.

Lamiaceae

***Dracocephalum ruyschiana* L.** (*D. ruyshiana* L.) – Змієголовник Рюйша (БК, ЧКУ – неоцінений)

12523. Flora Norvegica. 1891. Leg. C. Baenitz. Herb. Europaeum.

12524. Sredinsky HUNR.

12525. Pyreneae. 1866. Bordere.

12526. Wethrugothika. 1861. Nordteid (Norstedt ?). Herb. Ed. Lindemann.

12527. Galicia orientalis. 1897. E. Woloszczak. Flora polonica exc.

Liliaceae

***Fritillaria montana* Hoppe.** (In flora 1832, 476) – Рябчик гірський (БК, ЧКУ – зникаючий)

2260. Flora des osterreichischen Littorale. Kossturieren, in M. Spaccati bei Triest. 300 m.s. v. 28.4.1896. V. Engelhardt // Dr. C. Baenitz. Herbarium Europaeum.

Paeoniaceae

***Paeonia tenuifolia* L.** – Півонія тонколиста (БК, ЧКУ – вразливий)

4700. (*P. hybrida* Pall.) In prat. «Flamunda» prope Kroljfalva, 12.5.1895. Leg. J. Wagner, com. L. Richter // Dr. C. Baenitz. Herbarium Europaeum. Est! Nataliya M. Shiyan. Date: 26.03.2005. Institute of Botany of the Nat. Acad. of Sci. of Ukraine.

4701. Habit. Sur bei vale. Loc. Murfatlar depart Constantza. 12.4.1915. Det./Leg. Prof. Gruitensy // Florae Romaniae Exsiccata. Est! Nataliya M. Shiyan. Date: 26.03.2005. Institute of Botany of the Nat. Acad. of Sci. of Ukraine.

Ranunculaceae

***Pulsatilla patens* Mill.** (*P. patens* (L.) Mill., *P. latifolia* Rupr.) – Сон широколистий (БК, ЧКУ – неоцінений)

4892. Polonia. 1810. Herb. Al. v. Nordmann. HUNR.

4893. Lithuania. Ad Antokol Vilne. Po wzgorzach otwartych na glebie piaszezysto-gliniastej. Zebr. Kwiaty 14 kwier., liscie 3, czerwea 1893. T. Symonowiczowna // Rehman et Woloszczak. Flora Polonica exsiccata.

4894. Hungaria septemtrionalis. In montibus calcareis Baba et Szmolnik prope Luesivnam in 900 met. Altitude S.m. 6 majo et 21 junio 1894, leg. Aurelius Guil Scherfer // Dr. C. Baenitz. Herbarium Europaeum.

4895. Bromberg. 25.4. 1867, leg. Kohler HUNR.

Typhaceae

***Typha minima* Funck.** – Рогіз малий (БК, ЧКУ– зникаючий)

4. Hb. Nordmann.

Таким чином, у списку представлені 7 видів з 7 родів і 7 родин класу Magnoliophyta. *Frankenia pulverulenta* L. є в ЄЧС, а всі інші види – в БК. У ЧКУ 3 види характеризуються як вразливі (*Frankenia pulverulenta* L., *Gladiolus imbricatus* L. і *Paeonia tenuifolia* L.), 2 види (*Fritillaria montana* Hoppe і *Typha minima* Funck.) – як зникаючі та 2 види (*Dracocephalum ruyschiana* L. і *Pulsatilla patens* Mill.) – як неоцінені.

Географія представлених зборів дуже широка й охоплює флору різних куточків Європи – Норвегії, Італії, Польщі, Піренеїв, Сілезії, Трієсту, Угорщини, Литви, Галіції, а також Києва і, ймовірно, Бессарабії, де проводив дослідження М. К. Срединський. Рослини були зібрані найчастіше в XIX ст. (1810–1896 рр.), хоча є один гербарний аркуш з Румунії датований 1915 роком.

Чотири примірники є ексикатами з Польщі, Сілезії, Румунії.

Серед колекторів є прізвища видатних вчених. Серед них О. Д. Нордманн, Я. Я. Вальц, М. К. Срединський, Бордере, Норстедт, Л. Вагнер, Тодаро й інші. Коротко зупинимося на їх персоналіях.

Олександр Давидович Нордманн (12.V.1803–25.VI.1865) – зоолог, ботанік, ембріолог, палеонтолог, член-кореспондент Петербурзької та Паризької АН. З 1832 по 1848 рр. професор природознавства кафедри природничої історії Рішельєвського ліцею в Одесі, натураліст, який зробив багато експедицій у долину р. Прут, на о. Зміїний, у Рені, Ізмаїл, Нерубайське. З 1834 р. керував першим Одеським ботанічним садом. Близько 20 років здійснював експедиції до Криму, а також подорожував по Херсонській і Київській губерніях, Кавказу, Чорноморському узбережжю, Бессарабії, північній Карелії, відвідував Німеччину, Францію, Англію. Його гербарні збори лягли в основу створення *HUNR*.

Яків Якович Вальц (1841–29.X.1904) – альголог, морфолог та анатом рослин. Учень О. С. Роговича. У 1881 р. закінчив Київський університет і того ж року здобув ступінь кандидата природничих наук за роботу «Історія розвитку папоротей від проростання спор до розвитку перших вай». У 1863–1865 рр. стажувався за кордоном у Німеччині, Франції, Швейцарії, де слухав лекції та працював у лабораторіях провідних вчених: А. де Барі, Н. Прінсгейма й інших. Результати досліджень узагальнив у докторській дисертації на тему: «Морфология и систематика рода *Vaucheria* DC. (*Ectosperma* Vauch.)», яку захистив у 1865 р. в Києві. У 1871–1879 рр. був ординарним професором, завідувачем кафедри ботаніки, деканом фізико-математичного факультету Новоросійського університету [3].

Микола Кирилович Срединський (1853–1907), ботанік-лісовод, віце-директор Корпусу лісничих Міністерства Землеробства та Державного майна в 1895–1907 рр., працював на кафедрі ботаніки Новоросійського університету в 1871–1874 рр., проводив флористичні дослідження Новоросійського краю та Бессарабії, описував гриби, водорості, судинні рослини, склав детальний опис піщаної смуги Дніпровського лиману [3].

Генрі Бордере (1825–1889) – французький педагог, ботанік і дослідник флори.

Карл Фрідріх Отто Норстедт (1838–1924) – ботанік, альголог, спеціаліст з холодноводних водоростей. Був особистим секретарем і куратором, пізніше – бібліотекарем ботанічного інституту в Лунді. У 1871–1922 рр. видавав «Botaniska Notiser».

Агостіньо Тодаро (18.I.1818–18.IV.1892) – італійський ботанік. Був професором ботаніки, директором Ботанічного саду Університету Палермо, де він прожив все життя, засновником товариства акліматизації Палермо, членом академії природничих і економічних наук, адвокатом і сенатором, оскільки мав і юридичну, і біологічну освіту.

Людвиг Вагнер (10.II.1815–9.VI.1888) – угорський ботанік-аматор. З 1835 р. працював спочатку в Сігеті в Королівському управлінні шахт і тваринництва, а потім у Хусті і Рахові в королівському лісовому господарському управлінні. Все свідоме життя здійснював ботанічні екскурсії в різні райони Карпатського регіону. Збирав і гербаризував рослини з 1837 по 1886 рр., обмінювався гербаріями з ботаніками з інших регіонів, брав участь у створенні «Flora exsiccata Austro-Hungarica». З 1846 р. був членом Віденського ботанічного товариства [2].

Таким чином, 25 гербарних аркушів, представлених в історичній колекції *HUNR*, є результатом роботи видатних дослідників і можуть бути основою для моніторингових досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Коваленко С. Г.** Гербарій Одеського національного університету імені І. І. Мечникова // Гербарії України. Index Herbariorum Ucrainicum. – К.: АльтерПрес, 2011. – С. 222–233.
2. **Коваленко С. Г., Васильєва Т. В., Бондаренко О. Ю., Немерцалов В. В.** Збори Людвига Вагнера та інших угорських натуралістів XIX століття у гербарії Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (MSUD) // Внесок натуралістів-аматорів у вивчення біологічного різноманіття. Матер. Міжнар. наук. конф., присвяч. 200-річчю від дня народж. Людвіга Вагнера (14–16 травня 2015 року, Берегово, Україна). – Берегово, 2015. – С. 374–379.
3. **Коваленко С. Г., Васильєва Т. В., Швець Г. А.** Ботаніки і ботанічні дослідження в Одеському національному університеті ім. І. І. Мечникова (1865–2005). – Одеса: Фенікс, 2005. – 104 с.
4. **Конвенція** про охорону дикої фауни та флори і природних середовищ існування в Європі (Бернська конвенція) / The Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats (Bern Convention) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.coe.int/en/web/bern-convention.
5. **Червона книга** України. Рослинний світ / Ред. Я. П. Дідух. – К.: Глобалконсалтинг, 2009. – 912 с.
6. **Bilz M., Kell S. P., Maxted N., Lansdown R. V.** European Red List of Vascular Plants. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2011. – X, 130 p.